

MOLNÁR IMRE

Magánjogi, illetve büntetőjogi felelősség az ókori Rómában Marton Géza tanítása szerint

1) Marton Géza munkássága előtt stílszerűen úgy tiszteleghetünk, ha az ő kutatási területével kapcsolatos témakörből emelünk ki egy-egy olyan kérdést, amelyben az ő álláspontja ma is elfogadott a nemzetközi romanisztikában, és álláspontjának igazolására további új forráshelyeket is bemutathatunk¹.

Az idő rövidsége miatt a civiljog területéről néhány gondolatot szeretnék felvetni a custodia felelősséggel kapcsolatban, majd a büntetőjogi felelősség kérdésénél a gondatlanságból elkövetett cselekményekre vonatkozó jogi álláspontot szeretném felvázolni a források alapján.

A) Ami a custodia kérdéskört illeti, szabad legyen megjegyezni előljáróban, hogy Marton Géza tudományos munkásságának kezdete arra az időszakra esik amikor az interpolatio kutatás túlburjánzása miatt sok korábbi tudományos nézet (pandektisták álláspontja) megkérdőjelezhetővé vált. Különösen áll ez a megállapítás a custodia felelősséget illetően. Ennek a lényege az, hogy a korábbiakban (19. század) uralkodó objektív felelősségi fogalom a klasszikus korban és ennek vétkes felelősségé váló átalakítása a jusztinianuszi kodifikáció során megdőlni látszott. Helyébe egymásnak ellentmondó elméletek jöttek létre, az is kérdéssé vált, hogy volt-e egyáltalán objektív custodia felelősség, egyesek szerint volt ugyan, de objektív jelleg nélkül, azaz már a klasszikus korban vétkességi alapú volt (culpaért felelt az adós), amit a posztklasszikus kor kiterjesztett a casus minorra, de vétkességi alapon (diligentia in custodiendo), vagyis felelősség az őrzés körében kifejtett gondosság mércéje szerint. Ezzel kapcsolatban került kialakításra a diligentissimus pater familias felelősségi fogalom² is (Hasse, Lusigniani, Mitteis, De Medio). Különösen nagy kárt okozott az, hogy Mitteis a maga nagy tekintélyével erőteljesen befolyásolta a kutatókat. A 20. század első felében azután neves kutatók kimutatták források alapján a klasszikus kori custodia felelősség objektív jellegét, amit a kompilátorok kodifikáció során csak elrontottak (Seckel, Kübler, Schulz, később Kunkel, Marton, Wieacker)³.

¹ Marton Géza akadémikus születésének 125. évfordulója alkalmából az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán rendezett tudományos ülésen elhangzott előadás szövegét tartalmazza a jelen cikk.

² Ezzel kapcsolatban lásd elsődlegesen J. CH. HASSE: *Die Culpa des römischen Rechts*. Bonn, 1838. 280–299.; L. LUSIGNANI: *La responsabilità per custodia secondo il diritto Romano* I. Modena, 1900. DE MEDIO: *Caso fortuito e forza maggiore in diritto romano*. BIDR (1908) 157 és köv. I. L. Mitteis: *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde* 2. 1. 1912. 259 és köv. I. Újabban visszatér erre az álláspontra R. ROBAYE: *L'obligation de garde Essai sur la responsabilité contractuelle en droit romain*. Bruxelles 1987. 345–388.

³ Az objektív custodia felelősségre nézve lásd különösen E. Seckel, *Handlexikon* (1907) 116 és köv. I. E. KÜBLER: *Das Utilitätsprinzip als Grund der Abstufung bei der Vertragshaftung im klassischen römischen*

Marton kezdeti munkáiban⁴ (Bonus pater familias, Felelősség custodiáért): a nemzetközi romanisztika nagy neveivel is bátran vitába száll, és már akkor kialakítja a custodiára vonatkozó alapvető nézeteit, amelyek ma is helytállóak. Tömör klasszicitással fejezi ki a custodia felelősségre vonatkozó legfontosabb ismérveket. Álláspontja szerint ez a felelőségi forma elsősorban azért jött létre, mert nem lehetett bizonyítani az adós vétkességét, mivel a dolog az adósnál volt. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a Bonus pater familias, és a Felelősség custodiáért című munkái ha egy könyvben jelentek volna meg, bőven elég lett volna a ma használt akadémia doktori cím elnyerésére, mert bemutatja és bírálja a témával kapcsolatos teljes irodalmat, az odavágó forrásokat dolgozza fel (ez utóbbit a 20. sz. végén a kor legnagyobb felelősség szakértője Cannata⁵ is elismeri annak ellenére, hogy egyes kérdésekben nem ért egyet Martonnal) határozott önálló véleményt alakít ki. Nem a tekintélyt, hanem a forrásokat tiszteli, kimutatja, hogy a kor két legtekintélyesebb kutatója Arangio-Ruiz és Kunkel álláspontja téves a culpa és a diligentia-val kapcsolatban⁶, tanításuk lényege, hogy a klasszikus korban csak a dolusért állt fenn a szerződő felek felelőssége (Arangio-Ruiz szerint) illetve, hogy a klasszikus korban a culpanak még nem voltak tagozatai és a diligens pater familias fogalmi köre a posztklasszikus kor terméke (Kunkel). Marton frásaiban meggyőzően bizonyítja ennek az ellenkezőjét. A mai irodalomban is ez a standard álláspont⁷. Megállapításai ma sem hagyhatók figyelmen kívül, ha valaki ezekkel a kérdésekkel akar foglalkozni.

B) Tehát visszatérve a custodia felelősséghez az első kérdés: a klasszikus korban objektív felelősség érvényesült-e, azaz a casus minorra terjedt ki a felelőssége az őrző adósnak, illetve a casusért való felelősség csak a jusztiniánuszi korban kerül elő az őrző adós esetében.

Való igaz a Digeszta szövegek alapján ezt egyértelműen eldönteni nem lehet, mert a szövegek nagy részét átdolgozták a kodifikáció során, mivel az őrző adós felelősségét vétkességi alapra kívánták helyezni. Ennek az lett a következménye, hogy valamennyi jogesetet képtelenek voltak átdolgozni (időhiány, elkerülte a másoló figyelmét, nem minden másoló értett hozzá, így nem ismerte fel a formulát stb.). Vagyis ugyanannál a szerzőnél megtalálható objektív, illetve szubjektív jellegű custodia felelősség is – mint ahogy ezt Marton⁸ kimutatta, sőt van olyan forrás ahol mindkét formula szerepel a szövegben egyszerre, tehát az eredeti custodia felelősség is, ez mindig először – majd hozzá ragasztják a jusztiniánuszi szöveget⁹.

Recht. Fgabe Gierke (1910) 235–275. W. KUNKEL: *Diligentia SZ* 45 (1925) 270 és köv. I. M. KASER: RPR I² 585

Meggyőzően fejt ki érvelését a klasszikus kori objektív custodia felelősség mellett a későbbiek során A. METRO: *Custodiam praestare*. LABEO 13, 1967. 60 és köv. I.

⁴ Marton különösen a Felelősség custodiáért. Bpest. 1942. 3–27. c. tanulmányában tekinti át a lényeges irodalmi álláspontokat, majd ütközteti ezekkel saját önálló nézeteit.

⁵ C.A. CANNATA: *Ricerche sulla responsabilità contrattuale nel diritto romano I*. Milano, 1966. 10–22.

⁶ MARTON: *Custodia* 24; Bonus pater familias 12 RIDA³ 1949. 18 és köv. I.

⁷ MARTON: RIDA³ 1949. 190. és A klasszikus római felelőségi rendszer elszubjektívizálódása (Szentpéteri Kun Emlékkönyv. Debrecen 1946) 334 és köv. I.

Marton nézetét támasztja alá D. NÖRR: *Die Fahrlässigkeit im byzantinischen Vertragsrecht*. München 1960. 61 és köv. I. továbbá H. HAUSMANINGER: *Diligentia quam in suis*. Festschrift Kaser, München 1976. 271. és Kaser RPR I² 512 valamint RPR II² 348

⁸ A klasszikus római felelőségi. 342, továbbá Bonus pater familias 24

⁹ Az előforduló kifejezésekre nézve lásd NÖRR: *Fahrlässigkeit*. 66 és köv. I.

Sokkal biztosabb kiindulási pont, ha összevetjük a gaiuszi és a jusztiniánuszi *Institutio* könyvek szövegeit. Ezekből a következő tanulságok vonhatók le. Gaius művét négy különböző helyen találták meg a volt birodalom különböző pontjain. Az irodalom egyértelmű álláspontja szerint nem interpolált, egyetlen olyan klasszikus kori mű, amely majdnem teljes egészében fennmaradt¹⁰. Így a benne lévő szöveg a klasszikus jogot adja. Ezzel szemben Iustinianus császár *Institutio* könyve – mivel ez is tankönyv, a kodifikáció korszakának a hivatalos joganyagát tartalmazza, mert ez nem különböző korok jogászainak a kézírataiból került kimásolásra.

A következő szöveg olvasható Gaiustól (3,206):

„nam ut illi mercedem capiendi custodiam praestat, ita hic quoque utendi commodum percipiendo similiter necesse habet custodiam praestare”

A kiragadott szövegünk az előző rész folytatása ahol a ruhatisztító felelősségét vizsgálja lopás esetén Gaius, majd hozzáteszi, amit a tisztítóról mondtunk ugyanaz vonatkozik a haszonkölcsönbe vevőre, mert az előző a tisztítás díját, az utóbbi a használat előnyét élvezzi, ezért köteles custodiáért felelni.

Az előző textusban azt mondja Gaius, hogy a ruhatisztítótól ellopott ruha esetén a tisztító jogosult a tolvaj ellen perelni, mert a tulajdonosnak ez már nem áll érdekében, mivel az a bérleti keresettel a tisztítótól megkapja az ellopott dolog értékét. Tipikusan custodia kötelezettség köre, lopás történt, amiért az őrzőknek helyt kell állni. A szövegben elő sem kerül a vétkekre hivatkozás.

Ezzel szemben Iustinianus *Institutio*jának 3,14,2 – 3,14,4 – 3,24,5 textusaiban a haszonkölcsönbe vevő, a záloghitelező, a bérlő, mint érdekelt őrzőadósok *exactam diligentiam custodiendae rei praestare iubetur* – a legnagyobb gondossággal kötelesek helytállni, ha nem ezt teszik felelősek. Tiszta vétkes felelősség. Majd teljesen érthetetlenül hozzáteszik a compilerok *sed propter maiorem vim non tenetur*, azaz vis maiorért nem felelnek. Ha tehát a custodia kötelezettek nem úgy járnak el, ahogy a leg gondosabb családapától elvárható, akkor felelősséggel tartoznak, ez esetben nincs szükség a vis maiorért való felelősség kizárására, az a klasszikus kori szövegekhez illett a casus minorért való felelősség miatt. Ebben a rendszerben már nem felelnek a casus minorért, így a vis maior nem jöhet számításba. Hacsak a diligentissimus pater familias felelősségét nem úgy fogják fel, hogy egy társadalomban alig fordul elő ilyen különösen gondos ember, ezért a hétköznapi ember ilyen gondosságot nem képes kifejtetni, így az elvárt különlegesen magas körültekintés hiányában a gazdasági élet résztvevői erre nem képesek, akkor ez számukra objektív felelősség, ami egyenlő a klasszikus kori casus minorral, amely esetben csak a vis maior¹¹ mentesít, így a szöveg érthetővé válik.

Ezen a ponton találkozunk Marton professzor ama gondolatával, hogy a compilerok sem vezették be a vétkes felelősséget a volt custodia kötelezettek esetében¹².

¹⁰ Alapvetően ezzel kapcsolatban lásd DIÓSDI GY.: *Gaius, der Rechtsgelehrte*, (ANRW II Prinzipat 15) című munkájának 611–616 lapjait, ahol világosan kimutatja, hogy Gaius munkája az egész birodalomban elterjedt volt és a klasszikus kor III. századában másolták az eredetiről. Lásd továbbá még H. J. WOLFF: *Zur Geschichte des Gaiustextes*. Studi Arancio-Ruiz IV, Napoli, 1953, 171 és a köv. l.; A. M. HONORÉ: *Gaius. A Biography*, Oxford 1962. 69 és köv. l.

¹¹ MARTON: *A klasszikus római felelősségi*. 344., Marton a diligentissimus pater familiast objektív típusalaknak tartja. V.ö. ezzel kapcsolatban L. ROTA: *Contrasti dottrinari e ipotesi di studio in tema di responsabilità del creditore pignoratitio*. St. Biscardi V. Milano 1984. 330 és köv. l.

¹² MARTON: *A klasszikus római felelősségi*. 344.

C) A büntetőjogi felelősség problémamentesebbnek tűnik, azt kevésbé érintette az interpoláció szele. Sokkal rendezettebb, áttekinthetőbb. Egyetlen vitatható kérdés bizonyos terminológiai pontatlanság miatt a szándékon túli cselekmények megítélése. Korábban az irodalomban alig vitatott tételként szerepelt, hogy a bűncselekményeket csak szándékosan lehet elkövetni, kivéve a *lex Aquilia* által szabályozott dologrongálást, ahol a *culposus* magatartást is büntetni rendelte már a preklasszikus jog *Alfenus Varus* (konzul volt Kr. e. 39-ben) jogesetei szerint, aki több *casus*-ban élesen elhatárolja a gondatlanságot a véletlentől¹³. *Gaius* mondja (*Inst.* 3,210), hogy azt a személyt tekintjük jogellenes károkozónak, aki szándékosan vagy gondatlanul követi el a cselekményt. *Marcianus* (*D.* 48,19,11,2) szerint viszont a bűncselekményeket (*crimeneket*) szándékosan vagy *casus* (véletlenül) lehet elkövetni. Szándékosságnak két formáját ismerteti: az előre megfontolt szándékot, illetve az erős felindulásban elkövetett cselekményt (kocsmai verekedés stb.)¹⁴. A véletlenhez olyan esetet sorol, amikor vadászat közben a vadra dobott fegyver embert talál el. Kétségtelen, hogy az elkövető szándéka nem irányult az emberölésre, az eredmény véletlenül következett be, de emellett megállapítható az eljáró személynél gondatlanság, figyelmetlenség és hozzá nem értés is. Vagyis a véletlen kategóriánál jelentkezik valamilyen gondatlan (körültekintés hiánya) magatartás¹⁵ is. A *crimeneknél* számos ilyen esettel találkozunk, ahol a véletlennel jelölt magatartás büntetés alá esik, de minden esetben megtalálható mellette az eljáró személy gondatlansága is.

A rómaiak ezt *casus*-sal jelölték, de végül is egy a szándékon kívüli gondatlan magatartásról volt szó. A kazuisztikából kimutathatóan következő ilyen eseteket pónalizálta a jogalkotás:

ca) Emberölésnél büntetés alá esik a gondatlan elkövetés, de nem azzal a büntetési tétellel, mint a szándékos. Ilyen esetek:

- A favágó, ha nem kiált, hogy dől a fa és az arra járó a leeső ág agyonüti, bányamunkára ítélik, annak ellenére, hogy cselekménye nem esik a *lex Cornelia* alá¹⁶.
- Fiatalok olyan goromba játékot űztek, aminek a következménye egyikük halála lett (zabolátlanság, tobzódás, tréfa) *lasciviának* minősítették¹⁷.

¹³ MOLNÁR I.: *A római magánjog felelősségi rendje*. Szeged, 1993. 80 és köv. l.

¹⁴ *D.* 48,19,11,2 *Marcian.* 2 de publ. iudic. delinquitur autem aut proposito aut impetu aut casu. proposito delinquitur latrones, qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: casu vero, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit.

¹⁵ Az irodalom különböző módon jelöli a *casus-culpa* kört. Így pl. E. HÖBENREICH *unbeabsichtige Tötung*-nak nevezi (*Überlegungen zum Verfolgung unbeabsichtigten Tötungen von Sulla bis Hadrian.* SZ 1990. 248–314), azaz nem szándékos ölésnek. Vele szemben A. WACKE gondatlan magatartásnak minősíti az előforduló eseteket (*Fahrlässige Vergehen im römischen Strafrecht.* RIDA 26. 1979. 505–566.) Mindkét szerző bemutatja a témával kapcsolatos teljes irodalmat, felhívta a figyelmet azok ellentmondásaira is.

¹⁶ *Paulus* *Sentenciában* a következő szöveg található: *Si putator ex arbore cum ramum deiceret non proclamavit ut vitaretur, atque ita praeteriens eiusdem ictu perierit, etsi in legem non incurrit, in metallum datur.*

A favágó, mint alacsonyabb néposztályhoz tartozóval szemben a szándékos emberölés esetében a poszt-klasszikus joggyakorlat szerint halálbüntetést kellett volna kiszabni a *lex Cornelia* alapján. Az eset, mivel nem szándékosan követte el, nem esik a *lex Cornelia* alá, ennek ellenére igen súlyos büntetési tételt alkalmaznak. Ugyanis a bányamunkára ítélt életfogytiglanra szolt, és a halálbüntetéshez a legközelebb álló büntetés volt *...proxima mortis poena metalli coercitio...* (*D.* 48,19,28,pr. *Callist.*)

¹⁷ A jogeset teljes leírása szerepel a *Collatio* (1,11) szövegében. Az eset sok vitára adott okot az irodalomban. *Baetica* tartomány kormányzója annak ellenére, hogy az esetre nem volt jogszabályi rendelkezés a hanyagul (vad játékkal) eljárót 5 évi száműzetéssel sújtotta, és jóváhagyásra felküldte *Hadrianus* császárhoz,

- Több jogeset található a rossz gyógyszer beadásából bekövetkezett halálesetre (gondatlanság, illetve hozzá nem értés), a hozzá nem értést a római jog culpának minősítette a magánjogban, amit a büntetőjog is átvett¹⁸.
- Kocsmai verekedés közbeni haláleset (gondolni kellett volna arra, hogy amivel üt az halált is okozhat)¹⁹.

cb) A gondatlan tüzvészokozást is pönalizálták, ha olyan gondatlanság merül fel ami közel áll a dolushoz. Ezeket az eseteket véletlennek minősítik, de a tényállásban hivatkoznak mindig a gondatlanságra is²⁰. Önmagában a casus (véletlen) soha sem teremt büntetési alapot. A casus alatt a szándékon kívüli cselekményeket értették, amelyek csak akkor estek büntetés alá, ha a cselekményben a gondatlanság is kimutatható volt.

cc) Két forráshely foglalkozik a foglyok szökésével (D48,3,12-14) itt az örök büntetőjogi felelősségét csak abban az esetben állapítják meg, ha nem véletlenül történt a szökés, hanem az ör súlyos gondatlansága folytán. A culpa a casussal szemben jelenik meg, mint büntetendő magatartás (*utrum nimia negligentia militum evaserit an casu*).

Az elmondottakból megállapítható, hogy dogmatikailag nem mindig vált el élesen a casus illetve culpa fogalom, ami ugyancsak Marton professzort igazolja, aki a magánjog területén a klasszikus jogban lát hasonló tendenciát²¹. Mindenesetre elmondhatjuk, hogy a magánjogi felelősséghez hasonlóan a büntetőjogban is kialakult egy rendszer – a bizonytalan terminológia ellenére, aminek a lényege: a bűncselekmények általában szándékosan követhetők el, e mellett a törvényalkotás egyes cselekményeknél büntetni rendel a gondatlan változatot is (mint manapság nálunk). Ezt a tételt erősíti meg Paulus amikor azt mondja, hogy az emberölésnél a culpa latat nem tekinthetjük a dolussal azo-

aki rescriptumában egyetértett a döntéssel. A könnyelműségből eredő culpát (*cupiditatis culpam*) meg kell büntetni.

Az irodalom kifogásolja, hogy a döntés sérti a *nullum crimen sine lege* elvet. Ez csak látszólag van így, mert a császárhoz való felterjesztésre érkező rescriptum már jogszabályi jellegűt ölt, olyannyira, hogy az eset a Digestába is bekerült (D.48,8,4,1 és 48,19,5,2). Ha a császári leírat nem erősíti meg, az ítéletet érvénytelenítették volna. Igaz az eljárási forma az lett volna, hogy a helytartó előbb kéri ki a császár döntését és utóbb hoz ítéletet, de az eredmény ugyanaz.

A kérdés részletes elemzését lásd WACKE i.m. 525 és köv. l.

¹⁸ A vonatkozó forráshelyek a következők: Marc. D.48,8,3,2; Paulus Sent. 5,23,17 és 5,23,19. Az orvosságot beadó hozzá nem értésére, járatlanságára helyeződik a felelősség. Lásd Wacke im. 525 és köv. l. valamint Höbenreich i.m. 285 és köv. l.

¹⁹ Marcianustól származó (D.48,8,1,3) forrás olyan esetet mutat be amikor valaki veszekedés közben edénnyel üti meg a másikat, aki ebbe belehal. Mivel a szándéka nem irányult emberölésre, a magatartását a véletlen-gondatlan körbe sorolják, ami enyhébb büntetés alá esik (*qui in rixa casu magis quam voluntate homicidium admisit*).

V.ö. Wacke im. 542 és köv. l. Höbenreich szerint (i.m. 305 és köv.) Hadrianus császár rendelkezése a gondatlanságból elkövetett emberölések szintetizáló összefoglalásának tűnik.

²⁰ A tüzvész-okozással kapcsolatos forráshelyek D. 47,9,9 (Gaius) Coll. 12,5,2 (Ulp.) D. 47,9,11 (Marcianus) büntetéssel fenyegetik a nem szándékos elkövetést is, ha nagyfokú a gondatlanság (*nisi tam culpa lata fuit*) vagy tobzódás, örjögés, féltelenség következtében keletkezett a tüzvész, amely szinte már közel áll a szándékossághoz (*ut luxuria aut dolo sit proxima; in lata et incauta negligentia vel lescivia fuit*). Olyan nagy fokú a gondatlanság, aminek nem lehet más a következménye, mint a büntetendő esemény bekövetkezése. Ezt a mai jog tudatos gondatlanságnak nevezi, pl. ha valaki szándékosan tobzódik, örjög, s így követ el bűncselekményt.

Vö. Wacke im. 553 és köv.

²¹ MARTON: *A klasszikus római felelősségi. 344.* Nem minden tekintetben lehet osztani Wackénak (im. 562 és köv. l.) az álláspontját a büntetőjog rendszerét illetően a szándékosan illetve gondatlanul elkövetett cselekmények vonatkozásában.

nosnak, mint a magánjogban, ezért nem lehet a szándékos elkövetés esetére kiszabandó büntetést alkalmazni, ebből következik, hogy más esetben a súlyosan gondatlan elkövetőt is büntetni kell, ha a törvény úgy rendeli, mert Paulus csak a szándékos elkövetésre vonatkozó büntetési tételt zárja ki.

IMRE MOLNÁR

PRIVAT- UND STRAFRECHTLICHE VERANTWORTUNG IN
ANTIKER ROM
NACH DER LEHRE VON GÉZA MARTON

(Zusammenfassung)

Der Aufsatz untersucht – übereinstimmend mit dem Standpunkt von Géza Marton – die inhaltlichen Elemente der *custodia*-Verantwortung, berührend auch die abweichenden Konzeptionen. Das durch Quellen überzeugend unterstützte Erachten von Géza Marton über die *custodia*-Verantwortung in den klassischen Zeiten ist herauszuheben. Dieser Standpunkt wird auch vom Verfasser dieses Aufsatzes geteilt, und sogar durch weiteren Quellen gestärkt.

Der Autor bezieht sich – anstatt den unsicheren Digesten-Texten – auf die Quelle des Buches *Institutio* von Gaius und der justinianischen *Institutio*. Einstimmig mit dem Standpunkt von Géza Marton wird festgestellt, dass der Verantwortungsmaßstab *diligentissimus pater familias* in der Wirklichkeit des Lebens galt fast wie eine objektive Verantwortung, weil ein alltäglicher Mensch konnte eine so hohe Sorgfalt kaum leisten.

Was die Frage der Schuld, bzw. der strafrechtlichen Zurechenbarkeit anbelangt, die Juristen sind der Meinung, dass die Verbrechen grundsätzlich vorsätzlich begangen werden können, aber der Gesetzgeber ausnahmsweise auch das fahrlässige Verhalten pönalisiert hatte (wie im heutigen gültigen Recht), so in einigen Fällen der Tötung (im Falle der *luxuria, lascivia*), der Brandstiftung, der Haftung der Gefangenen, der Eingabe von falschem Medikament (kraft *imperitia*), sowie der Vermögensbeschädigung (*lex Aquilia*).

Die Forscher wurden davon getäuscht, dass neben dem Ausdruck *dolus* auch der *casus* (Zufall) bei den einzelnen Verbrechen zu lesen ist. Es ist aber in den Quellentexten in jedem Fall auch die Fahrlässigkeit festzustellen, wodurch die Bestrafung auch die fahrlässige Handlung konkreter Fälle nach dem Willen des Gesetzgebers unmissverständlich ist. Die Fahrlässigkeit lässt sich in anderen Fällen nicht bestrafen.